

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені О.О. БОГОМОЛЬЦЯ
ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра організації та економіки фармації

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «**ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ ТРЕНДІВ СЕГМЕНТУ**
АПТЕЧНОГО РИТЕЙЛУ ТА ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРИ»

Виконала: здобувач вищої освіти 5 курсу, групи 98М1А
напряму підготовки (спеціальності)
22 Охорона здоров'я, 226 Фармація,
промислова фармація, ОПІ Фармація
Семененко Анна Андріївна
Керівник: д. фарм. н., професор Гала Л.О.
Рецензент: д. фарм. н., проф. Карпюк У.В.

Київ – 2024 рік

ЗМІСТ

	стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 РОЗДРІБНИЙ СЕГМЕНТ РИНКУ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.....	7
1.1 Історичний розвиток системи забезпечення населення лікарськими засобами та супутніми товарами.....	7
1.2 Роздрібний та госпітальний сегменти фармацевтичного ринку.....	11
Резюме.....	14
РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРА РОЗДРІБНОГО РИТЕЙЛУ ВІТЧИЗНЯНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ.....	15
2.1 Дослідження динаміки кількісної характеристики аптечних закладів в Україні впродовж 2014–2023 рр.....	15
2.2 Аналіз аптечних закладів за різними параметрами.....	19
Висновки до розділу 2.....	22
РОЗДІЛ 3 ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОДАЖ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ У СФЕРІ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ.....	23
3.1 Аналіз продаж за категоріями товарів «аптечного кошика».....	23
3.2 Дослідження обсягів аптечних продаж у динаміці років.....	25
Висновки до розділу 3.....	31
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35
ДОДАТКИ.....	38
SUMMARY.....	40

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

СФЗН – система фармацевтичного забезпечення населення

ЛЗ – лікарські засоби

GMP – належна виробнича практика

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

АТХ – анатомо-терапевтично-хімічна класифікація

ВСТУП

Актуальність теми. Здоров'я громадян є найвищою цінністю суспільства кожної країни та передбачає формування відповідних належних умов задля його збереження та зміцнення. Зміни в системі фармацевтичного забезпечення населення (СФЗН), у відносинах між суб'єктами фармацевтичного ринку та державою призводять до формування сучасного бачення призначення аптечних закладів задля забезпечення певного рівня надання фармацевтичної допомоги і послуг у контексті впровадження комплексу належних фармацевтичних практик. На сьогодні аптечні заклади як складова СФЗН відіграють важливу роль у суспільстві, оскільки безпосередньо причетні до задоволення фізичної та соціально-економічної доступності лікарських засобів (ЛЗ) для споживачів, забезпечення їхньої якості, ефективності й безпеки, що є невід'ємним елементом державної політики охорони здоров'я України, спрямованої на потреби споживача, як це декларується в європейських країнах.

Вагомим атрибутом національної економіки будь-якої країни та індикатором її фактичного стану є ритейл, ключовим чинником ефективного функціонування якого постають його торговельні мережі. Залежно від сфери діяльності виокремлюється аптечний ритейл, який в Україні має фрагментований характер та на сьогодні є найменш консолідованим серед країн Європи, проте такі тенденції мають місце на фармацевтичному ринку, що веде до скорочення числа окремих аптек та невеликих аптечних мереж. Найвищий темп консолідації характерний для топ аптечних мереж переважно у великих містах, не зважаючи високий рівень конкуренції в них та на зниження платоспроможності населення, особливо в умовах воєнного стану.

Воєнна агресія РФ проти України призвела до закриття майже 4 тис. аптечних закладів, суттєвих змін у їхній роботі та нестачі фармацевтичного персоналу через міграцію. Проте, незважаючи на продовження війни, аптечний ритейл намагається розвиватися й відкривати нові аптеки, зокрема й на деокупованих територіях.

У зв'язку з вищевказаним, вважаємо, що аналіз тенденцій розвитку в динаміці роздрібного сегмента СФЗН постає актуальним і має теоретико-прикладну значущість.

Мета та завдання дослідження. Мета роботи полягає в проведенні аналізу тенденцій розвитку аптечного ритейлу вітчизняного фармацевтичного ринку в динаміці років.

Для виконання мети були поставлені такі завдання:

- проаналізувати історичні етапи розвитку роздрібного сегменту в СФЗН;
- дослідити кількісні показники аптечних закладів у динаміці;
- проаналізувати вітчизняні аптечні заклади за різними параметрами;
- дослідити обсяги аптечних продаж за категоріями товарів «аптечного кошика» та по ринку в цілому в динаміці років;
- виділити основні тенденції роздрібного сегменту фармацевтичного ринку.

Методи дослідження. У роботі застосовувалися такі методи як контент-аналіз літературних джерел за тематикою дослідження, порівняльно-аналітичний (при вивченні змін, характеристик, трендів розвитку фармацевтичного ринку); графічний (для візуального відображення окремих процесів розвитку в динаміці років); математичної обробки, систематизації даних й узагальнення.

Предмет дослідження – аптечний ритейл вітчизняного фармацевтичного ринку. Об'єкти дослідження: відомості синдикативної бази даних «Ахіота» та аналітичної системи дослідження ринку «PharmXplorer» компанії «Proxima Research»; вітчизняний фармацевтичний ринок; дані літературних джерел за тематикою дослідження.

Новизна та значення одержаних результатів. Проаналізовано сучасні тенденції розвитку роздрібного сегменту вітчизняного фармацевтичного ринку, а саме інфраструктури та обсягів реалізації у цілому та за групами товарів «аптечного кошика». Отримані результати можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні тем, пов'язаних з організацією роботи фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження оприлюднено на II науково-практичній internet-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми якості, менеджменту і економіки у фармації і охороні здоров'я» (Харків, 2024).

Публікації. За результатами випускної роботи опубліковано тези: Гала Л.О., Семененко А.А. Дослідження сучасного стану інфраструктури аптечного ритейлу в Україні. *Актуальні проблеми якості, менеджменту і економіки у фармації і охороні здоров'я*: матеріали II наук.-практ. internet-конф. з міжнародною участю, 19 січня 2024 р., м. Харків.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота викладена на 41 стор. друкованого тексту, включає перелік умовних позначень, вступ, три розділи з висновками, загальні висновки, перелік використаних джерел у кількості 31 та 1 додаток.

РОЗДІЛ 1. РОЗДРІБНИЙ СЕГМЕНТ РИНКУ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Історичний розвиток системи забезпечення населення лікарськими засобами та супутніми товарами

У класичному визначенні СФЗН представляє собою складну інтеграційну структуру, що характеризується певною побудовою й тісними взаємозв'язками з навколишнім макро- та мікросередовищем, оскільки охоплює процеси виробництва й обігу ЛЗ, а ще надання споживачам фармацевтичної допомоги й послуг відповідно до вимог вітчизняної законодавчої і нормативно-правової бази та міжнародних стандартів щодо фармацевтичної діяльності [27].

З урахуванням зазначеного, згадаймо основні етапи й особливості становлення СФЗН в Україні протягом періоду – від моменту проголошення незалежності в 1991 р. і донині. За публікаціями науковців виділено наступні часові інтервали формування СФЗН, а саме: 1990–1993 рр.; 1994–2000 рр.; 2001–2007 рр.; 2008–2013 рр.; із 2014 до теперішнього часу [1]. Проте, на нашу думку, доцільним є виділити в останньому етапі ще один, пов'язаний із військовими діями на території нашої країни, а саме 2014–2021 рр. та з 2022 р. і донині. Розглянемо ці етапи більш детально, приділяючи основну увагу становленню роздрібного сегменту фармацевтичного ринку.

Перший етап (1990–1993) пов'язаний з хаотичним розвитком фармацевтичного ринку у зв'язку з переходом від планової економіки СРСР до поступового впровадження ринкових відносин в системі забезпечення населення ліками. Для 1992 р. характерним є максимальне падіння власного виробництва ЛЗ та низький рівень імпорту. На 1 січня 1992 р. у підпорядкуванні Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) України працювало 6413 аптек, переважна кількість з яких розташовувалася в містах. У середньому одна аптека обслуговувала 7,9 тис. населення, що було суттєво вище, ніж у країнах Європи [1, 12, 27]. Для цього етапу характерна низька соціально-економічна й фізична доступність ЛЗ для споживачів. Надалі розпочалося

стихийне відкриття аптечних мереж переважно в містах, а не в сільській місцевості через неприбутковість для власників: «Арніка», «Фалбі», «Зі», «Мед-сервіс» (1993–1995). З'явилися й перші дистриб'юторські компанії – «Альба» (1993), «Оптима Фарм» (1994), «БадМ» (1994), «ВВС-ЛТД» (1994), «Вента ЛТД» (1995) та ін. [1].

Другий етап (1994–2000) виділяється закладенням законодавчо-правового, організаційно-економічного й адміністративного підґрунтя задля формування європейсько орієнтованої моделі фармацевтичної діяльності в «Угоді про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством та їх державами-членами» (1994). Фармацевтичний ринок поступово насичувався, у більшості за рахунок вітчизняних ЛЗ і генериків східноєвропейського та індійського виробництва. Наприкінці 1997 р. вже було виготовлено на 60% більше ЛЗ порівняно з 1992 р. У 1998 р. в Україну ввозилися ЛЗ із понад 50 країн світу [1, 12, 27]. Розпочався стрімкий розвиток системи контролю якості ЛЗ і медичних виробів (прийняття Закону України «Про лікарські засоби» (1996 р.), створення Національного агентства з контролю за якістю та безпекою продуктів харчування, ЛЗ і виробів медичного призначення, Фармакологічного комітету, Державної інспекції по контролю якості ЛЗ й інших установ).

Третій етап (2001–2007) характеризується діяльністю уряду країни, спрямованою на підвищення фізичної і соціально-економічної доступності ЛЗ для населення, поступовим упровадження комплексу належних практик, насамперед виробничої (GMP) (з 01.01.2009 р. – обов'язкова вимога GMP у виробництві вітчизняних ЛЗ (постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1419), посиленням державного регулювання фармацевтичної діяльності на всіх етапах просування ліків, розробкою Національного переліку основних (життєво необхідних) ЛЗ і виробів медичного призначення та впровадженням формулярної системи фармацевтичного забезпечення. Відповідно до наказу МОЗ України та Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 03.12.2001 р. № 480/294 «Про затвердження

Переліку вітчизняних та імпортованих лікарських засобів і виробів медичного призначення, ціни на які підлягають державному регулюванню» вперше розглядалися питання реімбурсації вартості ЛЗ для населення. Станом на 01.01.2003 р. в Україні було зареєстровано 6620 найменувань готових ЛЗ різних фармакотерапевтичних груп, серед них 40% становили вітчизняні. Розпочалося поетапне впровадження вимог GMP у виробництво на таких підприємствах як «Фармак», «Стирол», «Дарниця», «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод», «Індар». Водночас зростання фактичних доходів населення підвищилося, як і рівень споживання ліків – із 23 до 48 дол. США на одну громадянина, але ці цифри були значно нижчі порівняно з аналогічними по Європі (Польща – 154 дол. США, Словаччина – 254 дол. США, Чехія – 331 дол. США) [1, 31].

Четвертий етап (2008–2013) унаслідок світової фінансово-економічної кризи (2008) пов'язаний із негативними тенденціями на фармацевтичному ринку через його імпортозалежність. Уряд України намагався врегулювати ситуацію шляхом стримування цін на ЛЗ та вдосконаленням державної системи контролю якості ліків, що стало підґрунтям для побудови соціально орієнтованої моделі фармацевтичного бізнесу [28]. У квітні 2012 р. постанова Кабінету Міністрів України № 340 «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження державного регулювання цін на лікарські засоби для лікування осіб з гіпертонічною хворобою» запровадила механізм часткової реімбурсації вартості споживання ЛЗ для лікування серцево-судинних захворювань. Із 29.12.2012 р. відповідно до норм законодавства припинили своє існування аптечні кіоски як аптечні заклади для роздрібної торгівлі ЛЗ. Завдяки намірам уряду щодо впровадження комплексу належних практик, насамперед GMP, до 2013 р. кількість ліцензіатів зменшилася зі 151 до 111, проте обсяги промислового виробництва зросли в грошовому вимірі на 117%, а експорту – на 118%. Суттєво збільшилася і питома вага (%) вітчизняних ЛЗ на ринку з 25,3% у 2009 р. до 35,5% у 2013 р. [29].

П'ятий етап (2014–2021) характеризується структурними зрушеннями в СФЗН унаслідок системної кризи в усіх сферах діяльності країни, втрати територій унаслідок бойових дій на сході країни й анексії АР Крим. Водночас неконтрольований процес девальвації гривні (з лютого до серпня 2014 р. – понад 70%) призвів до суттєвого зниження споживання ЛЗ і медичних виробів громадянами. У 2015 р. спостерігалися найнижчі показники обсягів фармацевтичного ринку ЛЗ у дол. США (2,28 млрд дол. США) і в натуральних показниках (1,1 млрд уп.) за досліджений період [1, 20] (рис. 1.1). Водночас на тлі різкого зниження доступності ЛЗ для населення відбувається впровадження з квітня 2017 р. реімбурсації вартості на ЛЗ при лікуванні серцево-судинних захворювань, бронхіальної астми, цукрового діабету II типу. Надалі урядом здійснюється поступовий перехід до «e-Health», використання електронних рецептів для населення в урядовій програмі «Доступні ліки» та запровадження Програми медичних гарантій, що включає різні види медичної допомоги та перелік ЛЗ і медичних виробів для компенсації їхньої вартості для споживачів за рахунок коштів Державного бюджету.

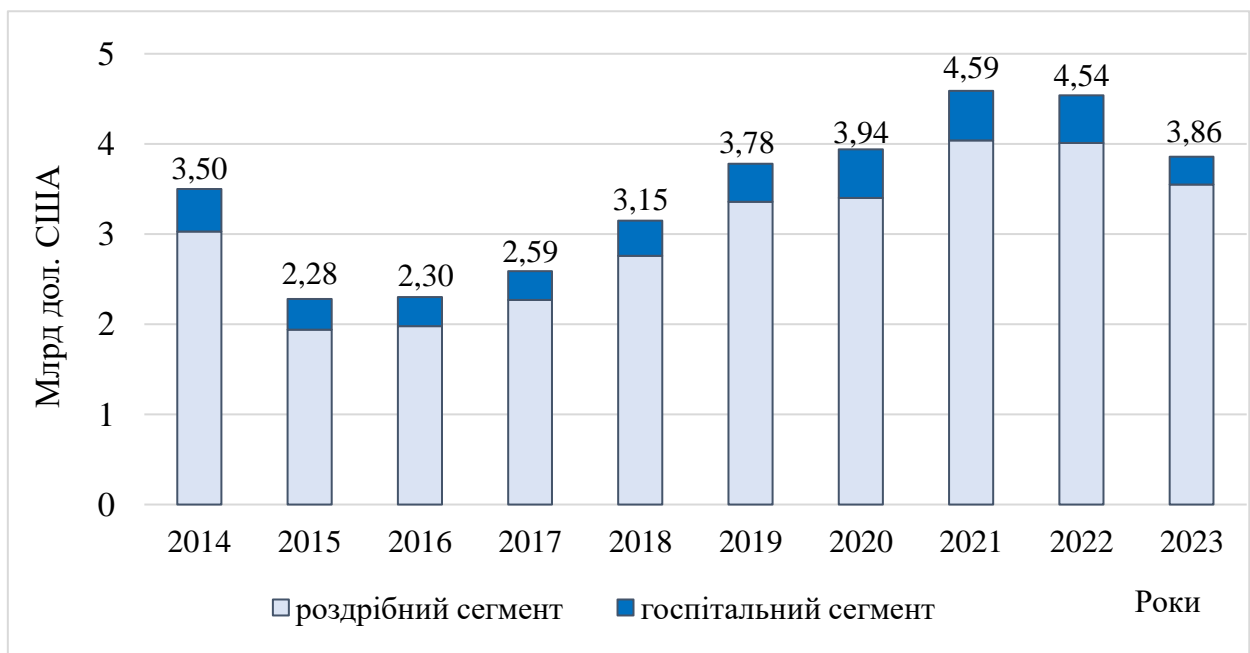

Рис. 1.1 Аналіз змін упродовж 10 років обсягів роздрібного і госпітального сегментів фармацевтичного ринку України

Шостий етап (з 2022 р. і донині) пов'язаний із впливом наслідків повномасштабного вторгнення РФ, втратою територій, населення, проте економіка України, як і український народ демонструє свою стійкість. Фармацевтичний ринок у 2022 р. зазнав суттєвих втрат через руйнування фармацевтичних підприємств, інфраструктури, аптечних закладів, тимчасову окупацію наших територій, значний рівень міграції працездатного населення, проте наприкінці 2022 р. фіксувалися позитивні значення ринку в грошовому вираженні. А вже в наступному році за оцінкою Світового банку зростання валового внутрішнього продукту за результатами 2023 р. встановлено на рівні 4,8% [15, 16].

Отже, можна зробити висновок, що, незважаючи на складність розвитку, вітчизняна СФЗН продемонструвала, з одного боку, суттєву залежність від чинників зовнішнього середовища, а з іншого, значний потенціал й можливість швидко реагувати на численні фактори впливу.

1.2 Роздрібний та госпітальний сегменти фармацевтичного ринку

Вітчизняний фармацевтичний ринок за обсягами реалізації можна порівняти з ринками країн східної Європи. Серед ключових завдань господарських суб'єктів у секторі фармацевтики слід відзначити виробництво ЛЗ та медичних засобів, інших товарів аптечного асортименту; провадження діяльності в сфері роздрібної та оптової торгівлі; забезпечення особливих умов зберігання фармацевтичних товарів; дистрибуцію на ринку за допомогою національних мереж збуту (аптечні заклади, аптечні пункти, мобільні аптечні пункти). На ринку працюють фармацевтичні компанії різних форм власності – державні, приватні, колективні, що є юридичними особами або представниками малого та середнього підприємництва.

Основними елементами структури продажів є готові ЛЗ, різні медичні вироби, косметичні засоби та дієтичні добавки. Усі продажі на ринку ЛЗ умовно ділять на госпітальний (продаж через заклади охорони здоров'я, котрі фінансуються державними інституціями з бюджету країни) та роздрібний

(через аптечні заклади, їхні мережі різного рівня) сегменти. Роздрібний сегмент ринку переважно фінансується кінцевим споживачем будь-якого товару. Кожен окремий заклад роздрібної торгівлі, а саме аптека є досить не вигідним покупцем для компанії-виробника чи оптового постачальника, які прагнуть працювати, у першу чергу, з аптечними мережами [30].

Отже, ринок ЛЗ та супутніх товарів передбачає два основні сегменти, різниця між якими полягає у тому, хто безпосередньо сплачує за товар – споживач (роздрібний) чи держава (госпітальний).

Війна стала основною причиною змін у структурі фармацевтичного ринку та призвела до зниження частки державного фінансування у ньому. Для порівняння, у 1 кварталі 2021 р. частка госпітального ринку в грошовому вимірі становила 16,9%, а вже за рік, у 1 кварталі 2022 р. знизилася до 12,7%. Та ж динаміка спостерігається і в натуральному виразі (упаковки) 8,1% у 2021 р. та 6,8% у 2022 р. у тому ж кварталі. У перші дні війни відбулося зростання продажів, перш за все, таких фармакотерапевтичних груп як серцево-судинні (+23%), антиепілептики (+56%) та психолептики (+51%) [26]. У табл. 1.1 наведена інформація щодо кількості зареєстрованих в Україні ЛЗ із розподілом за питомою вагою препаратів іноземного та вітчизняного виробництва. У табл. 1.2 представлено відомості в динаміці років щодо співвідношення роздрібного та госпітального сегментів у структурі фармацевтичного ринку в грошовому й натуральному вимірі [14-20].

На сьогодні вітчизняний фармацевтичний ринок повною мірою залежить від числа споживачів та рівня їхньої платоспроможності, оскільки переважно витрати на ЛЗ відбуваються саме з кишені громадян. Так, за підсумками трьох кварталів 2023 р. питома вага госпітального сегмента серед загального обсягу споживання ЛЗ складає менш ніж 10% у грошовому і натуральному вимірах. Водночас держава намагається забезпечити ЛЗ амбулаторних пацієнтів з певними хронічними захворюваннями в рамках урядової програми реімбурсації «Доступні ліки» [4].

Таблиця 1.1

Аналіз динаміки кількості ЛЗ, зареєстрованих в Україні, за даними Державного реєстру ЛЗ України

ЛЗ	Кількість / питома вага (%) ЛЗ						
	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2024
вітчизняного виробництва	3913/29,55	3938/29,92	3789/29,34	3887/30,19	3965/30,19	4109/30,45	4517/30,77
іноземного виробництва	9331/70,45	9223/70,08	9123/70,66	8987/69,81	9167/69,81	9385/69,55	10164/69,23
усього	13244/100,0	13161/100,0	12912/100,0	12874/100,0	13132/100,0	13494/100,0	14681/100,0

Таблиця 1.2

Динаміка обсягів фармацевтичного ринку ЛЗ у розрізі роздрібних продажів і госпітальних закупок за даними 2014–2023 рр.

Сегменти ФР	Роки дослідження *									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
У грошовому вимірі, млрд грн										
Роздрібний	34,8	42,6	50,6	61,2	74,5	92,7	92,9	110,7	103,9	129,9
Госпітальний	5,4	7,6	8,1	8,8	10,5	11,6	14,7	15,1	13,8	11,2
<i>Загальний обсяг</i>	40,2	50,2	58,7	70,0	85,0	104,3	107,6	125,8	117,7	141,1
У грошовому вимірі, млрд дол. США										
Роздрібний	3,03	1,94	1,98	2,27	2,76	3,36	3,40	4,04	4,01	3,55
Госпітальний	0,47	0,34	0,32	0,32	0,39	0,42	0,54	0,55	0,53	0,31
<i>Загальний обсяг</i>	3,50	2,28	2,30	2,59	3,15	3,78	3,94	4,59	4,54	3,86
У натуральному вимірі, млрд уп.										
Роздрібний	0,97	0,97	1,05	1,11	1,14	1,11	1,10	1,10	0,85	1,25
Госпітальний	0,23	0,13	0,10	0,09	0,16	0,16	0,10	0,11	0,08	0,11
<i>Загальний обсяг</i>	1,2	1,1	1,15	1,23	1,3	1,27	1,20	1,21	0,93	1,36

Примітка. * – дані. представлено без врахування АР Крим і зони проведення військових дій

Резюме

Фармацевтичний ринок України постає інтегрованою соціально-економічною системою, котра в динаміці років демонструє активний розвиток окремих складових та сегментів. Це підтверджує зростання попиту серед населення на фармацевтичну продукцію, поліпшення товарної номенклатури, розвиток аптечних мереж. Становлення й розвиток СФЗН та українського фармацевтичного ринку як його складової відбувається під впливом політики уряду щодо забезпечення споживачів доступними ЛЗ, наявності гострої конкуренції в сферах виробництва, дистрибуції й роздрібною реалізації між виробниками продукції, торговельними аптечними мережами, дистриб'юторами та безпосередньо аптечними закладами.

Доцільність подальшої соціалізації фармацевтичного бізнесу, особливо в умовах війни, зумовлює зростання економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання даного сектору та рівня соціальної відповідальності аптечних закладів задля динамічних змін на благо українського народу.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА РОЗДРІБНОГО РИТЕЙЛУ ВІТЧИЗНЯНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ

2.1 Дослідження динаміки кількісної характеристики аптечних закладів в Україні впродовж 2014–2023 рр.

За даними аналізу динаміки розвитку вітчизняних аптечних закладів упродовж десятирічного періоду встановлено, що протягом часу від 2014 р. (18648 закладів) до 2019 р. (20647 закладів) ланцюговий коефіцієнт порівняння кількості аптек мав позитивне значення, окрім просідання в 1% у 2018 р., що може бути внаслідок високої конкуренції на ринку і значної щільності торгових точок на тлі негативної демографічної ситуації. Унаслідок агресії рф, яка фактично розвернулася з 2014 р., Україна зазнала втрат територій, економіки, населення та аптечного ритейлу. Так, у 2014 р. було окуповано до 18% території нашої країни, понад 15 млн громадян залишилися на окупованих територіях або були вимушені мігрували в інші регіони чи за кордон. Водночас постраждав і аптечний ритейл, кількість аптек знизилася порівняно з 2013 р. (19861 закладів).

Аналіз загальної кількості аптечних закладів останніх років свідчить про їхню відносну стабільність. Незначне зменшення числа аптечних закладів у 2020 р. пов'язане з закриттям окремих аптек у зв'язку з карантинними обмеженнями через пандемію COVID-19 під час введення загальнонаціонального локдауну, проте в подальшому їхня кількість швидко відновилася уже в 2021 р. (ланцюговий коефіцієнт 1,01). Для порівняння 19855 закладів у жовтні 2020 р. та 20643 – у жовтні 2021 р. [25].

Станом на початок 2022 р. кількість аптечних закладів уже досягла середнього значення (20,5 тис.) та становила на 23.02.2022 р. 20855 закладів. Через повномасштабне вторгнення рф в Україну втрати 2014 р. лише посилюються, частина аптек закрилася, особливо на територіях бойових дій чи тимчасової окупації, певна була зруйнована, що призвело до зменшення кількості аптечних закладів (станом на 06.04.2022 р., 42-й день війни – 16196),

зокрема і працюючих. За інформацією синдикативної бази даних Ахіома аналітичної компанії Proxima Research International, 24.03.2022 (29-й день війни) в Україні продовжували надавати фармацевтичну допомогу 16,7 тис. торгових точок. Зменшення числа торгових точок було зафіксовано в усіх регіонах України, однак найбільш суттєве зменшення кількості аптечних закладів слід відзначити в східному регіоні (на 44,4%), м. Києві (на 38,0%) та південному регіоні (на 27,1%) (додаток А). На сьогодні на територіях, звільнених від окупантів, аптечні заклади повільно, але відновлюється, проте в регіонах, де йдуть досі бойові дії, або частина території є тимчасово окупованою, ситуація важка. Найбільш проблемними областями переважно є Чернігівська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська, Запорізька, Сумська, Херсонська, Донецька та Луганська (додаток А). Упродовж року війни найбільше збитків зазнала медична інфраструктура Донеччини (786 млн дол.), Харківщини (618 млн дол.), Чернігівщини (259 млн дол.), Миколаївщини (211 млн дол.) та Луганщини (188 млн дол.), зокрема було пошкоджено або зруйновано щонайменше 978 медичних закладів та 596 аптек. Цікавою виглядає і ситуація у місті Києві. На самому початку війни, у березні 2022 р., коли виникла загроза вторгнення військ РФ, кількість аптечних закладів, що відчинили свої двері, у місті суттєво скоротилася із 1687 одиниць до 978. Дещо пізніше, з квітня, після вигнання окупантів РФ від столиці, розпочалося відновлення аптечного ритейлу, а станом на 1.09.2023 р. вже працювало 1754 аптечні точки, що навіть більше, ніж у довоєнний період. Також, завдяки вимушеним переселенцям, зросло і споживання ЛЗ понад довоєнні показники [10, 24].

З червня 2022 р. розпочалося поступове відновлення і станом на кінець листопада цього ж року кількість аптечних закладів збільшилася до 16,8 тис. (80,8% від довоєнного рівня), а станом на 01.09.2023 р. до 17,5 тис.

Отже, воєнна агресія РФ призвела до закриття понад 19% від довоєнного числа аптечних закладів, а крім того до скорочення часу їхньої роботи, недостачі фармацевтичних кадрів через внутрішню і зовнішню міграцію та

економічних збитків для фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я [2, 3, 24]. Результати проведеного аналізу інфраструктури аптечних закладів представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Динаміки розвитку вітчизняних аптечних закладів упродовж
2014–2023 рр.**

Основні показники аналізу й результати дослідження									
2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Кількість аптечних закладів, усього</i>									
18648	19446	20056	20749	20561	20647	19924	20032	20860	17020
Коефіцієнти (ланцюгові) зростання / зниження показника									
–	1,04	1,03	1,04	0,99	1,01	0,96	1,01	1,04	0,82
<i>Кількість аптек, усього</i>									
14098	14875	15571	16289	16256	16597	16218	16756	–	–
Коефіцієнти (ланцюгові) зростання / зниження показника									
–	1,06	1,05	1,05	0,99	1,02	0,98	1,03	–	–
<i>Кількість аптечних пунктів, усього</i>									
4550	4571	4485	4460	4305	4050	3706	3276	–	–
Коефіцієнти (ланцюгові) зростання / зниження показника									
–	1,01	0,98	0,99	0,97	0,94	0,92	0,88	–	–
<i>Демографічне навантаження на один АЗ (людей / один АЗ)</i>									
2436	2208	2132	2048	2062	2076	1924	1851	–	–
Коефіцієнти (ланцюгові) зростання / зниження показника									
–	0,91	0,97	0,96	1,01	1,01	0,93	0,96	–	–

Вже майже два роки Україна перебуває в умовах воєнного стану, ведуться активні бойові дії на окремих територіях країни, а в частині областей відносно спокійна ситуація. Аптеки як заклади охорони здоров'я продовжують працювати за умов, де це є можливим. Через війну, на жаль, багато аптечних закладів пошкоджено або навіть знищено [3].

Водночас є й гарні новини про відкриття нових аптек на територіях, вільних від бойових дій. У цей складний час аптечні мережі надають фармацевтичну допомогу та послуги пацієнтам, підтримують контакт з ними в разі змін у роботі, а ще намагаються допомагати Збройним силам України, проявляючи свою соціальну відповідальність [3].

Немало експертів, як вітчизняних, так і зарубіжних, рахують, що в Україні занадто багато аптечних точок і цей показник продовжує зростати. Для порівняння зазначимо, що в Польщі впродовж 2018-2021 рр. кількість аптек зменшилася з 14377 до 13212, а в 2022 р., за даними експертів, залишиться менш ніж 13 тис. Тобто, порівняно з країнами Європи в Україні надмірна кількість аптек, у першу чергу, в містах, про це свідчить такий показник як кількість населення на 1 аптечний заклад. Так, за даними 2021 р. цей показник в Україні складав 1851 особу, у той час як в Іспанії – 2165, у Польщі – 2729, у Франції – 3251, у Чехії – 4002, у Німеччині – 4412 [25]. Результати порівняльного аналізу щодо кількості населення, що обслуговується однією аптекою, наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Число громадян, що приходиться на одну аптеку в європейських країнах

Географічне розташування	Країна	Кількість жителів
Східна Європа	Чехія	4002
	Угорщина	2959
	Польща	2729
	Румунія	2532
Західна Європа	Німеччина	4412
	Франція	3251
	Італія	3014
	Іспанія	2165
Україна		1851

Відповідно Україна вирізняється і високою щільністю аптечних закладів, яка в нас складає 53 торгові заклади на 100 тис. населення. Водночас, за відомостями Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD), цей показник становить у Румунії 44 аптеки на 100 тис., у Польщі – 36, у в Угорщині – 23, Словаччині – 37, а в середньому по Європейському Союзу – 31 аптека забезпечує 100 тис. громадян [9].

2.2 Аналіз аптечних закладів за різними параметрами

У розрізі форм власності в Україні щорічно збільшується кількість аптечних закладів, що належать юридичним особам (2021 р. – 78,1%) порівняно з ФОП. Зростає також і частка приватних аптечних закладів (89,4%) та зменшується відповідно комунальних (табл. 2.3 і табл. 2.4) [9].

Таблиця 2.3

Питома вага аптечних закладів у розрізі форм власності у період 2018–2021 рр.

Рік	ФОП, %	Юридичні особи, %
2018	30,0	70,0
2019	28,2	71,8
2020	24,8	75,2
2021	21,9	78,1

Таблиця 2.4

Питома вага аптечних закладів у розрізі комунальної та приватної форми власності у період 2018–2020 рр.

Рік	Комунальні, %	Приватні, %
2018	12,5	87,5
2019	11,9	88,1
2020	10,4	89,4

Негативним трендом ритейлу вітчизняного фармацевтичного ринку постає щорічне скорочення кількості аптечних підприємств з екстемпоральним виготовленням ліків. Так, станом на кінець грудня 2023 р. ліцензію на виготовлення ЛЗ в умовах аптеки мали всього 247 закладів, що складає менш ніж 1,5% від їхньої загальної кількості. Для порівняно станом на 01.01.2014 р. в Україні нараховувалося 376 аптечних закладів, що здійснювали господарську діяльність із виготовлення ЛЗ в умовах аптеки, тобто за десять років кількість таких аптек зменшилася на третину. Більшість серед аптечних закладів даного типу – це підприємства комунальної форми власності (у межах 65-70%), а інші приватної [9]. На рис. 2.1 наведено в динаміці кількість аптек з екстемпоральним виготовленням ЛЗ.

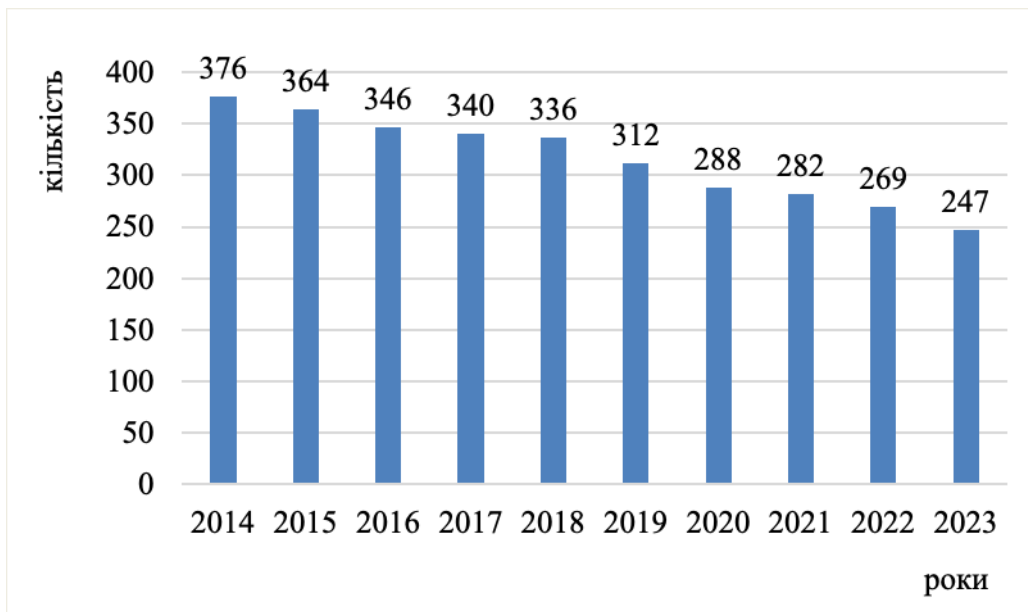

Рис. 2.1 Кількість аптечних закладів, що мають право на виготовлення ЛЗ в умовах аптеки

Варто зазначити, що на сьогодні в Україні аптечні мережі (за кількістю торгових точок і товарообігом) на фармацевтичному ринку переважно є локальними, тобто охоплюють 1 область, таких мереж станом на січень 2020 р. нараховувалося понад 4,4 тис. Національних аптечних мереж, таких що охоплюють усі регіони, або більш ніж 15 областей, нині налічується 7 («Аптека-Магнолія», «Гамма-55», «Сіріус-95», «Подорожник», «Фармастор»,

«Мед-Сервіс груп» та «І.К.ВЕЛ») За кількістю аптечних закладів топ-5 областей формують такі області як Одеська, Дніпропетровська, Львівська, Харківська, Київська, оскільки є найбільш густонаселеними регіонами. Київ за адміністративно-територіальним розподілом як самостійна одиниця утримує на своїй території понад 1,5 тис. торгових точок або понад 7% від загальної кількості аптечних закладів. У табл. 2.5 представлено зведені дані щодо топ-10 аптечних мереж в Україні [9, 23-25].

Таблиця 2.5

Топ-10 вітчизняних аптечних мереж в динаміці років (за кількістю торгових точок та товарообігом)

Аптечна мережа	2019	2021	2022	2023
Аптека-Магнолія (АНЦ, Благодія, Копійка) (Запоріжжя)	1	1	1	1
Гамма-55 (Аптека 9-1-1) (Харків)	2	3	3	3
Сіріус-95 (Бажаємо здоров'я), (Київ)	3	2	4	4
Подорожник (Львів)	4	4	2	2
Фармастор (Аптека Доброго Дня) (Київ)	5	6	5	5
Мед-Сервіс груп (Дніпро)	6	7	7	7
Фармація (Одеса)	7	9	11	11
Зі (Львів)	8	11	10	10
Здорова родина (Івано-Франківськ)	9	10	9	8
Д.С. (Львів)	10	8	8	9
Асоціація невеликих аптечних мереж «АСНОВА»	-	5	6	6

Показники аптечних мереж постійно зазнають змін під впливом різних чинників, серед яких нині війна (суттєве зменшення товарообігу та кількості аптечних точок), географічне розташування (західні регіони постраждали менше, ніж схід та південь). За аналітичними даними за 10 місяців 2022 р. п'ять

аптечних мереж, найбільших за товарообігом у грошовому вираженні, акумулюють майже 52% усього ритейлу (Аптека-Магнолія, Подорожник, Гамма-55 (аптечна мережа 9-1-1), Сіріус-95 та Фармастор), а частка лідера сегменту, що присутній на ринку під брендом «АНЦ» складає 14,1%. Якщо розглядати період січень-липень 2023 р., то топ-5 аптечних мереж за товарообігом у грошовому виразі не змінився, проте вони наразі акумулюють вже 57% загального товарообігу, а частка лідера зросла до 14,8% [2, 23, 24].

Висновки до розділу 2

1. За результатами дослідження встановлено, що роздрібний сегмент фармацевтичного ринку є більш фрагментованим порівняно із сегментом дистрибуції, водночас процес консолідації аптечних мереж продовжується. Поодиноким аптекам і невеликим аптечним мережам стає все важче конкурувати з топ-мережами, а тому вагомою є тенденція руху в бік створення асоціацій невеликих аптечних мереж. На сьогодні відомим прикладом такої співпраці є проєкт «АСНОВА», що допомагає аптекам при вирішенні ряду важливих питань.

2. Доведено, що війна суттєво вплинула на вітчизняну аптечну інфраструктуру, особливо у східних та південних регіонах. Проте на звільнених територіях відновлення аптечного ритейлу продовжується, а кількість аптек повільно збільшується. Зростання фіксується у всіх типах населених пунктів, проте найбільше нових аптек з'являється саме у великих містах. Водночас негативною є тенденція до зниження питомої частки комунальних аптечних закладів, що здійснюють господарську діяльність з виробництва ЛЗ в умовах аптеки, в інфраструктурі аптечного ринку.

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОДАЖ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ У СФЕРІ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

3.1 Аналіз продаж за категоріями товарів «аптечного кошика»

За результатами аналізу структури аптечного продажу товарів вітчизняного й зарубіжного походження в натуральному виразі за підсумками 2019-2023 рр. для всіх складових, окрім косметики, слід вказати на перевагу (загалом у межах 5% за 5 років) у бік товарів іноземних походження порівняно із показниками попередніх років, тобто частка вітчизняних (в упаковках) зменшується. У грошовому вираженні для деяких категорій також характерне несуттєве збільшення частки зарубіжних товарів (медичні вироби), для інших дещо більше (у межах 3-5% для косметики і дієтичних добавок), проте загалом за підсумками 5 років, що досліджуються, у цілому по ринку частка товарів вітчизняного й зарубіжного походження залишилася практично незмінною [16]. Результати порівняльного аналізу наведено в табл. 3.1.

На наступному етапі було проаналізовано середньозважену вартість 1 упаковки з товарів «аптечного кошика» у цілому та за окремими його складовими впродовж 2019-2023 рр. Середньозважена вартість за досліджений період щорічно зростала та в 2023 р. становила 127,8 грн, у порівнянні з 2022 р. приріст склав 25,3%, а порівняно з 2019 р. вартість збільшилася у понад два рази. Упродовж усього періоду 2019-2023 рр. серед товарів «аптечного кошика» найдорожчою категорією були дієтичні добавки, середньозважена вартість однієї упаковки яких становила в 2023 р. 166,4 грн. Для ЛЗ показник, що вивчається, становить 153,1 грн, для косметичних засобів – 138,8 грн, а для медичних виробів – 36,7 грн [15, 16].

Зважаючи на інфляційні процеси, а надалі і воєнний стан у країні, зростання курсу іноземної валюти, збільшення в ціні відбувалося за всіма без виключення товарами «аптечного кошика». Під час війни, особливо на її початку, змінилася структура продажу за різними категоріями товарів «аптечного кошика», зокрема з початком вторгнення рф було зафіксовано

суттєве зростання питомої ваги ЛЗ у загальній структурі продажу аптечних закладів та зниження відсотку дієтичних добавок. Проте, вже наприкінці 2022 р. структура «аптечного кошика» повернулася до довоєнних показників [15, 16]. У таблиці 3.2 наведено показники середньозваженої вартості елементів «аптечного кошика» упродовж п'ятирічного періоду.

Таблиця 3.1

Питома вага товарів «аптечного кошика» вітчизняного і закордонного виробництва за підсумками 2019-2023 рр.

Рік	ЛЗ	МВ	Косметика	Дієтичні добавки	Ринок у цілому	ЛЗ	МВ	Косметика	Дієтичні добавки	Ринок у цілому
2019	69,4 / 30,6	48,8 / 51,2	57,2 / 42,8	71,6 / 28,4	63,5 / 36,5	37,3 / 62,7	27,2 / 72,8	26,9 / 73,1	36,5 / 63,5	36,1 / 63,9
2020	68,7 / 31,3	44,9 / 55,1	58,2 / 41,8	70,2 / 29,8	61,1 / 38,9	37,0 / 63,0	28,7 / 71,3	29,0 / 71,0	35,3 / 64,7	35,9 / 64,1
2021	65,0 / 35,0	40,5 / 59,5	58,0 / 42,0	69,8 / 30,2	57,7 / 42,3	35,8 / 64,2	27,0 / 73,0	29,9 / 70,1	38,7 / 61,3	35,2 / 64,8
2022	64,9 / 35,1	42,9 / 57,1	53,2 / 46,8	66,4 / 33,6	59,6 / 40,4	36,3 / 63,7	25,5 / 74,5	28,6 / 71,4	37,7 / 62,3	35,5 / 64,5
2023	63,1 / 36,9	40,9 / 59,1	57,4 / 42,6	67,0 / 33,0	58,3 / 41,7	37,2 / 62,8	26,3 / 73,7	33,5 / 66,5	39,3 / 60,7	36,6 / 63,4

Розглядаючи рівень аптечної націнки впродовж останнього десятиліття слід зазначити, що її дуже добре регулює конкурентна боротьба на фармацевтичному ринку. Так, до початку повномасштабного вторгнення рф тривалий час утримувався тренд до її зменшення в аптечних закладах. Для порівняння в 2015 р. середній рівень торгової націнки в аптеках по Україні складав 23%, а до 2023 р. зазначений показник зменшився вже до 16%. Проте

війна та її наслідки внесли корективи в сталу тенденцію зниження, і впродовж перших місяців війни аптечна націнка підвищилася до 22%, але вже на червень 2022 р. вона знову почала знижуватися і наразі вже досягла стану довоєнних показників – 16% [24].

Таблиця 3.2

**Середньозважена вартість складових «аптечного кошика»
за підсумками 2019-2023 рр.**

Рік	ЛЗ, грн	Медичні вироби, грн	Косметика, грн	Дієтичні добавки, грн	Ринок у цілому, грн	Зміни, %
2019	79,8	14,5	77,1	77,6	59,7	-
2020	87,3	17,2	81,9	91,8	65,5	+ 9,7
2021	103,8	19,3	89,3	104,0	78,1	+ 19,2
2022	122,9	29,0	113,1	138,5	102,0	+ 30,6
2023	153,1	36,7	138,8	166,4	127,8	+ 25,3

3.2 Дослідження обсягів аптечних продаж у динаміці років

Загальні обсяги реалізації в роздріб усіх груп товарів «аптечного кошика» за результатами 2023 р. становили 164 млрд грн, що порівняно з 2022 р. більше на 29%, а відносно довоєнного 2021 р. збільшення складає 20% (табл. 3.3). Стосовно вираження в натуральних показниках обсяги аптечного продажу в 2023 р. становили майже 1,3 млрд упаковок та зросли на 3% проти 2022 р., однак у порівнянні з довоєнним 2021 р. обсяги продажу, встановлені в упаковках, менші на 27%. Відповідно в доларовому еквіваленті приріст у 2023 р. склав 13% проти 2022 р., а вже порівняно із 2021 р. зменшився на 10%, зазначений напрям пов'язано зі суттєвим зростанням курсу валют на фоні повномасштабного вторгнення рф в Україну. У грошовому вимірі зростання обсягів аптечного продажу в 2023 р. було характерне для всіх без виключення категорій товарів «аптечного кошика». У натуральному еквіваленті ріст

фіксується для всіх виокремлених категорій, за винятком медичних виробів, продаж яких дещо скоротився, а саме на 0,6%. Зазначене пояснюється тим, що в Україну наразі надходить гуманітарна допомога у великій кількості, зокрема й у вигляді медичних товарів. Це все, у першу чергу, позначилося на показниках споживання ЛЗ у госпітальному сегменті, проте вплинуло і на роздрібний. Водночас, незважаючи на всі проблеми в економічному та суспільному напрямках, централізовані закупівлі за бюджетні кошти все ж стартували у березні 2022 р. [7].

Доцільно розглянути сегмент дієтичних добавок, оскільки їхні обсяги аптечного продажу зростають суттєво вищими темпами, ніж інші групи товарів. Тобто на фармацевтичному ринку продовжується довготривала тенденція, спрямована на збільшення питомої ваги дієтичних добавок у загальній структурі ринку. Так, за підсумками 2023 р. їхня частка складає 10,4% у грошовому та 8% у натуральному вимірі [7, 16].

За підсумками 2023 р. обсяги продажу ЛЗ у доларовому вираженні підвищилися на 9,4% та склали понад 3,5 млрд дол. США. Катастрофічний спадок на ринку у 2022 р. пов'язаний з повномасштабним вторгненням РФ, проте вже починаючи з березня 2023 р. фармацевтичний ринок розпочав відновлення обсягів зі значними темпами зростання, що становили понад 60% станом на середину року, однак цей показник сповільнився наприкінці року. Війна 2022 р. призвела до суттєвого зниження фактичного споживання ліків населенням, водночас глибокий спад у грошовому вимірі стримувався високими показниками інфляції. Характерним є те, що в 2023 р. ринок ЛЗ переважно зростав за рахунок збільшення обсягів продажу в натуральних показниках (упаковках) та тенденцій перерозподілу споживання препаратів у сторону більш дорогих за ціною. Згадаймо, у 2021 р. вітчизняний ринок вийшов на значне зростання, випередивши всі очікування аналітиків, що відбулося внаслідок поліпшення економічного становища в країні й покращення добробуту населення. Зазначене призвело до збільшення споживання дороговартісних ЛЗ, при цьому ціни на препарати суттєво не зростали [14, 15].

Таблиця 3.3

**Структура роздрібних продаж складових «аптечного кошика»
у грошовому й натуральному виразі за підсумками 2014–2023 рр.**

Рік	Обсяг аптечних продажів, млн грн / млн уп.				
	ЛЗ	МВ	Косметичні засоби	Дієтичні добавки	Ринок у цілому
<i>У грошовому вираженні, млн грн</i>					
2014	34778,1	3264,3	1540,6	1223,6	40806,6
2015	42581,3	4245,5	1922,7	1692,6	50442,1
2016	50 623,8	4691,4	2168,3	2416,4	59899,9
2017	61189,1	5484,2	2579,7	3380,0	72633,0
2018	74503,1	6745,9	3116,3	4620,3	88985,6
2019	86044,8	7847,6	3697,2	6331,5	103921,0
2020	92825,7	9313,6	3863,1	7989,2	113991,6
2021	110558,6	10103,6	4583,2	11549,4	136794,8
2022	103849,5	8317,7	4367,0	10441,2	126975,4
2023	129958,2	10447,0	6512,7	17078,6	163996,4
<i>У натуральному вираженні, млн упаковок</i>					
2014	971,2	486,8	37,7	46,9	1542,5
2015	973,3	454,6	42,4	37,7	1508,0
2016	1046,1	459,7	42,5	49,4	1597,7
2017	1114,8	464,2	45,6	62,4	1687,0
2018	1144,2	491,4	47,1	71,8	1754,5
2019	1107,5	465,6	48,0	80,9	1702,0
2020	1062,9	539,7	47,4	86,5	1736,5
2021	1067,7	524,6	51,1	110,6	1754,0
2022	844,8	286,3	38,7	75,3	1245,1
2023	848,7	284,5	46,9	102,7	1282,8

У січні та лютому (до початку війни) 2022 р. фармацевтичний ринок мав значні темпи збільшення в грошовому вираженні (грн), які склали у січні – 31% та в лютому 45%. А вже з березня обсяги продажу виявили від’ємну динаміку,

якщо порівнювати з показниками минулого року за цей період. Проте з травня 2022 р. обсяги продажу почали збільшуватися, набуті темпи зниження поступово сповільнилися, а наприкінці року ринок ЛЗ вийшов на позитивні показники, а рівень зростання у грудні на 7% відповідав грудню 2021 р. Значний вплив на становлення фармацевтичного ринку в грошах спричинили інфляційні процеси в економіці, оскільки в цей період було зафіксовано суттєвий спад обсягів продажу саме в натуральному вираженні. У підсумку внаслідок девальвації гривні значний спад відбувається і в доларовому вираженні обсягів продажу. Зазвичай рівень інфляції на фармацевтичному ринку нижчий порівняно з загальним рівнем інфляції по країні. За інформацією Державної служби статистики України, війна призвела до пришвидшення темпів інфляції. Наприклад, упродовж періоду з січня по грудень 2022 р. інфляція склала 20,2% до аналогічного періоду попереднього року, у той час як у грудні 2022 р. показник по країні мав значення 26,6%. Для порівняння, у грудні 2022 р. за відомостями компанії «Proxima Research», інфляційний індекс, що характеризує зростання ринку ЛЗ шляхом зміни цін, дорівнював 28,8%, а впродовж періоду січень–грудень 2022 р. – 19%. На збільшення цін на ЛЗ суттєво вплинула девальвація національної валюти, адже фармацевтичний ринок є дуже чутливим до курсових коливань, оскільки ЛЗ, навіть вітчизняні, мають, зазвичай, значну імпорتنу складову діючих речовин у вмісті лікарських форм [15].

Слід також зазначити, що війна та всі її наслідки вагомо вплинули на структуру споживання ЛЗ населенням. Останніми роками встановилася довготривала тенденція до поступового зростання питомої ваги рецептурних ЛЗ у загальній структурі ринку, проте в 2022 р. ця група дещо скоротилася, однак із відновленням тренду в 2023 р. (табл. 3.4). Дослідження в розрізі ЛЗ вітчизняного й закордонного походження довело незначне зростання питомої ваги в грошовому вираженні для українських ЛЗ. У натуральному вираженні повільне зростання продовжилося в бік ліків зарубіжного виробництва (табл. 3.5) [15, 26].

Таблиця 3.4

**Структура аптечного продажу рецептурних і безрецептурних ЛЗ
у грошовому і натуральному вираженні**

Рік	Натуральне, %		Грошове, %	
	рецептурні	безрецептурні	рецептурні	безрецептурні
2016	36,8	63,2	57,5	42,5
2017	38,6	61,4	58,6	41,4
2018	39,8	60,2	59,0	41,0
2019	42,3	57,7	61,6	38,4
2020	42,4	57,6	61,9	38,1
2021	43,7	56,3	62,5	37,5
2022	42,7	57,3	61,1	38,9
2023	44,6	55,4	62,4	37,6

Таблиця 3.5

**Структура аптечного продажу ЛЗ іноземного й вітчизняного виробництва
у грошовому і натуральному вираженні впродовж 2014-2023 рр.**

Рік	Натуральне, %		Грошове, %	
	зарубіжні	українські	зарубіжні	українські
2014	29,6	70,4	67,7	32,3
2015	24,8	75,2	63,9	36,1
2016	25,5	74,5	62,1	37,9
2017	26,8	73,2	62,0	38,0
2018	28,2	71,8	62,5	37,5
2019	30,5	69,5	62,7	37,3
2020	31,4	68,6	63,0	37,0
2021	35,0	65,0	64,2	35,8
2022	35,1	64,9	63,7	36,3
2023	36,9	63,1	62,8	37,2

Вивчення структури споживання ЛЗ на ринку в розрізі анатомо-терапевтично-хімічної (АТХ) класифікації 2-го рівня окреслює зміни впродовж п'ятирічного періоду, результати аналізу наведено в табл. 3.6. Упродовж періоду, що вивчався, слід відмітити зниження обсягів продажу ЛЗ, що використовувалися при пандемії COVID-19 (антибіотики, противірусні ЛЗ), та зміну першості для груп «Протизапальні та протиревматичні засоби» та «Анальгетики» [15, 16, 26].

Таблиця 3.6

Розподіл ЛЗ за групами АТХ класифікації 2-го рівня за підсумками в грошовому вираженні

ТОП-10 груп	2019	2020	2021	2022	2023
1	J01	J01	J01	M01	M01
2	M01	M01	M01	N02	N02
3	N02	N02	N02	C09	C09
4	R05	C09	C09	J01	A10
5	C09	R05	R05	A10	J01
6	A10	A10	B01	R05	R01
7	N06	N06	A10	N06	N06
8	B01	B01	R01	R01	R05
9	C01	C01	N06	C01	C01
10	R01	R01	C01	A02	A02

A02 – Засоби для лікування кислотозалежних захворювань

A10 – Антидіабетичні препарати

C01 – Кардіологічні препарати

C09 – Засоби, що діють на ренін-ангіотензинову систему

J01 – Антибактеріальні засоби для системного застосування

M01 – Протизапальні та протиревматичні засоби

N02 – Анальгетики

N06 – Психоаналептики

R01 – Засоби, що застосовуються при захворюваннях порожнини носа

R05 – Засоби, що застосовуються у разі кашлю та застудних захворювань

B01 – Антитромботичні препарати

Стосовно майбутнього розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку прогнози аналітиків постають досить оптимістично. Так, очікується, що за самим песимістичним сценарієм збільшення обсягів продажу ЛЗ у грошовому еквіваленті у 2024 р. складе не менш ніж 13,2%, а за оптимістичним розвитком – до 31,6%. Таким чином, у середньому експертами передбачається за підсумками нинішнього року зростання на 19,7%. Однак стан війни та безпосередньо пов'язаних з нею чинників суттєво впливають на розвиток національної економіки та фармацевтичного ринку як її складової. Усі позитивні прогнози напряму залежать від тривалості бойових дій і людських втрат, швидкості повернення громадян в Україну, деокупації наших територій та міжнародної фінансової підтримки [16].

Висновки до розділу 3

1. За підсумками дослідження категорій товарів «аптечного кошика» встановлено перевагу в натуральному виразі товарів закордонного виробництва на ринку. У грошовому вираженні слід виділити несуттєве збільшення частки зарубіжних товарів для деяких категорій (медичні вироби), або в межах 3-5% для косметики і дієтичних добавок, проте загалом за 5 останніх років частка товарів вітчизняного й зарубіжного походження у цілому по ринку залишилася практично незмінною.

2. За підсумками дослідження роздрібних продаж за складовими «аптечного кошика» та в цілому по ринку впродовж десятирічного періоду слід зазначити, що вітчизняний фармацевтичний ринок активно розвиватися, демонструє щорічний приріст у грошовому і натуральному еквіваленті. Однак за натуральними показниками внаслідок розв'язаної рф війни впродовж 2022-2023 рр. спостерігається суттєве зниження обсягів продаж (у середньому до 30%). Водночас у 2022 р. у грошовому виразі відбувається падіння, а надалі

(2023 р.) зростання обсягів продажу, але за рахунок девальвації національної валюти.

3. Отримані результати аналізу аптечного ритейлу за тривалий період часу дозволяють визначити основні тренди розвитку, що давно намітилися та продовжуються донині, а саме зростання питомої ваги в загальній структурі продажу товарів «аптечного кошика», у першу чергу, дієтичних добавок як у грошовому, так і в натуральному виразі, поступове збільшення частки рецептурних препаратів на ринку (2023 р. 44,6% у натуральних одиницях та 62,4% – у грошовому еквіваленті), а також зменшення ваги препаратів зарубіжного виробництва у грошовому виразі та збільшення в натуральному.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. На підставі аналізу літературних джерел виділено шість етапів становлення аптечного ритейлу в СФЗН, що характеризуються певними особливостями часового періоду під впливом політичних дій уряду щодо забезпечення споживачів ЛЗ й супутніми товарами, конкуренції у сферах виробництва, дистрибуції й роздрібної торгівлі, учасниками якої постають аптечні заклади та їхні мережі.

2. За результатами дослідження динаміки розвитку вітчизняних аптечних закладів встановлено, що за період 2014-2019 рр. ланцюговий коефіцієнт порівняння кількості аптек мав позитивне значення, окрім просідання в 1% у 2018 р. унаслідок високої конкуренції на ринку. 2020 р. пов'язаний із закриттям окремих аптек у зв'язку з карантинними обмеженнями через пандемію COVID-19. Війна призвела до різкого зменшення кількості аптечних закладів (станом на 06.04.2022 р. – 16196), проте з червня 2022 р. розпочалося поступове їх відновлення і станом на 01.09.2023 р. кількість зросла до 17,5 тис.

3. Проаналізовано аптечні заклади в розрізі форм власності, перевага за підприємствами – юридичними особами та за приватною формою власності. Встановлено щорічне скорочення кількості аптечних підприємств (247 наприкінці 2023 р.) з екстемпоральним виготовленням ліків. Досліджено топ-10 вітчизняних аптечних мереж в динаміці років, у трійці лідерів Аптека-Магнолія, Подорожник, Аптека 9-1-1.

4. За результатами досліджень встановлено, що серед товарів «аптечного кошика» у грошовому вираженні в 2023 р. домінантна позиція за питомою вагою (%) належить ЛЗ (79,2%), на другому місці зі значним відривом – продаж дієтичних добавок (10,4%), а третю і четверту позиції займають медичні вироби (6,4%) та косметичні засоби (4,0%) відповідно.

5. Загальний обсяг реалізації в роздріб усіх груп товарів «аптечного кошика» за результатами 2023 р. становив 164 млрд грн, що порівняно з 2022 р. більше на 29%, а відносно довоєнного 2021 р. збільшення складає 20%. У

натуральних показниках обсяги аптечного продажу в 2023 р. становили майже 1,3 млрд упаковок та зросли на 3% проти 2022 р., однак у порівнянні з довоєнним 2021 р. менші на 27%.

6. Проведене дослідження дозволяє виділити наступні тенденції розвитку аптечних закладів в Україні: відносна стабільність кількості аптечних закладів упродовж останнього десятиліття, окрім років, пов'язаних із коронавірусною інфекцією, а надалі повномасштабною агресією РФ; зниження питомої ваги комунальних закладів та таких, що займаються екстемпоральним виготовленням ЛЗ. Проте нині аптеки в Україні продовжують виконувати свою соціальну функцію в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hala L., Panfilova H. Analysis of the creation of a modern pharmaceutical support system in Ukraine in a retrospective development of the state and civil society relations. *EUREKA: Health Sciences*. 2019. № 5. P. 34–43.
2. Аптечний ритейл 2022: падіння ринку та скорочення кількості торгових точок. 13.02.2023. URL: <https://retailers.ua/news/management/13431-aptechniy-riteyl-2022-padinnya-rinku-ta-skorochennya-kilkosti-torgovih-tochok>
3. В Україні наразі працює більше 16 тис. аптек: актуальна статистика. *Щотижневик Аптека*. 2022. № 07 (1328). URL: <https://www.apteka.ua/article/632554>
4. Госпітальні поставки та закупівлі лікарських засобів: підсумки 9 міс 2023 р. *Щотижневик Аптека*. 2023. № 43 (1414). URL: <https://www.apteka.ua/article/679069>
5. Дмитрик К. Аптечний ринок України за підсумками 2016 г.: Helicopter View. *Щотижневик Аптека*. 2017. № 2 (1073). С. 10–11.
6. Дмитрик К. Аптечний ритейл: інфраструктура та ключові питання. *Щотижневик Аптека*. 2017. № 22 (1093). С. 12–13.
7. Дмитрик К. Госпітальні поставки та закупівлі лікарських засобів у 2022 р. *Щотижневик Аптека*. 2023. № 07 (1378). URL: <https://www.apteka.ua/article/658771>
8. Дмитрик К. Інфраструктура аптечного ритейлу: на порозі змін. *Щотижневик Аптека*. 2019. № 4 (1175). С. 10–11.
9. Дмитрик К. Інфраструктура роздрібного сегмента фармринку: підсумки 2019 р. та ключові тенденції. *Щотижневик Аптека*. 2020. № 3 (1224). URL: <https://www.apteka.ua/article/531126>
10. Дмитрик К. Шкоду завдано: збитки охорони здоров'я за рік війни та пріоритетні потреби у відновленні. *Щотижневик Аптека*. 2023. № 14 (1385). URL: <https://www.apteka.ua/article/662099>
11. Дмитрик К. Як розвивається аптечний бізнес? Інфраструктура аптечного

- ринку України. *Щотижневик Аптека*. 2015. № 34 (1005). С. 12–13
12. Дослідження стану організації забезпечення населення лікарськими засобами в роки незалежності України – становлення фармацевтичного ринку / В. О. Борищук та ін. *Медична інформатика та інженерія*. 2015. № 3. С. 47–53.
13. Кірсанов Д. Аптечний продаж за підсумками 2020 р. *Щотижневик Аптека*. 2021. № 3 (1274). URL: <https://www.apteka.ua/article/581310>
14. Кірсанов Д. Аптечний продаж за підсумками 2021 р.: фармринок продовжує зростання, перевищуючи очікування експертів. *Щотижневик Аптека*. 2022. № 02 (1323). URL: <https://www.apteka.ua/article/625683>
15. Кірсанов Д. Аптечний продаж за підсумками 2022 р. *Щотижневик Аптека*. 2023. № 03/04 (1374/1375). URL: www.apteka.ua/article/656982
16. Кірсанов Д. Аптечний продаж за підсумками 2023 р. *Щотижневик Аптека*. 2024. № 01/02 (1422/1423). URL: <https://www.apteka.ua/article/684747>
17. Кірсанов Д. Аптечний ринок України за підсумками 2014 р. Helicopter View. *Щотижневик Аптека*. 2015. № 3 (974). С. 12–13.
18. Кірсанов Д. Аптечний ринок України за підсумками 2015 г.: Helicopter View. *Щотижневик Аптека*. 2016. № 2 (1023). С. 12–13.
19. Кірсанов Д. Аптечний ринок України за підсумками 2017 г.: Helicopter View. *Щотижневик Аптека*. 2018. № 3 (1124). С. 12–13.
20. Кірсанов Д. Аптечний ринок України за підсумками 2018 р.: Helicopter View. *Щотижневик Аптека*. 2019. № 2 (1173). С. 12–13.
21. Кірсанов Д. Госпітальні поставки у 2020 р. *Щотижневик Аптека*. 2021. № 12 (1283). URL: <https://www.apteka.ua/article/589024>
22. Кірсанов Д. Закупівлі та поставки лікарських засобів у державні та приватні лікувальні заклади за підсумками 2019 р. *Щотижневик Аптека*. 2020. № 9 (1230). URL: <https://www.apteka.ua/article/536950>
23. Кірсанов Д. Інфраструктура аптечного ритейлу під час війни. *Щотижневик Аптека*. 2022. № 49 (1370). URL: <https://www.apteka.ua/article/653588>

24. Кірсанов Д. Інфраструктура аптечного ритейлу: відновлення триває. *Щотижневик Аптека*. 2023. № 39 (1410). URL: <https://www.apteka.ua/article/676892>
25. Кірсанов Д. Інфраструктура аптечного ритейлу: тренд на відновлення екстенсивної консолідації. *Щотижневик Аптека*. 2021. № 50 (1321). URL: <https://www.apteka.ua/article/622632>
26. Марафон інфографіки. Фарма під час війни. URL: <https://darnytsia.ua/api/pharma-directory/pharma-during-the-war-ua%20/%D1%84%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%20%D1%87%D0%B0%D1%81%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%202022%20ua.pdf>
27. Організація та економіка фармації. Ч. 1. Організація фармацевтичного забезпечення населення: нац. підруч. / А. С. Немченко та ін.; за ред. А. С. Немченко. Харків, 2015. 360 с.
28. Подобрій М. Належна промоція лікарських засобів – проблеми та перспективи їх вирішення. *Щотижневик Аптека*. 2010. № 42 (763). С. 11.
29. Приходько О. Фармринок потребує дерегуляції: за матеріалами наради в МОЗ. *Щотижневик Аптека*. 2014. № 25 (946). С. 4–5.
30. Структура фармацевтичного ринку України. 17.10.2023. URL: <https://blog.youcontrol.market/struktura-farmatsievtichnogho-rinku-ukrayini/>
31. Топачевський О. Фармацевтичний ринок України – настають великі зміни. *УНІАН*. 13.10.2008. URL: <https://www.unian.ua/health/country/153117-farmatsevtichniy-rinok-ukrajini-nastayut-veliki-zmini.html>

Розподіл аптечних закладів відповідно до адміністративно-територіального устрою країни

Регіон країни	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.10.2021	23.02.2022	06.04.2022
	кількість аптечних закладів								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Східний регіон</i>									
Дніпропетровська	1593	1478	1687	1604	1568	1562	1631	1650	1485
Донецька	1808	1486	832	894	911	1016	929	929	285
Луганська	1167	894	383	588	346	429	379	380	60
Харківська	1296	1162	1314	1341	1363	1335	1308	1326	551
Усього	5864	5020	4216	4427	4188	4342	4247	4285	2381
<i>Західний регіон</i>									
Волинська	422	399	461	474	489	484	503	509	484
Закарпатська	665	624	711	749	764	729	750	753	738
Івано-Франківська	705	670	776	797	789	803	831	857	832
Львівська	1149	1061	1222	1219	1244	1208	1287	1290	1245
Рівненська	485	475	541	575	562	561	573	572	553
Тернопільська	554	517	586	597	626	632	589	609	577
Хмельницька	656	636	731	781	798	801	799	803	765
Чернівецька	438	399	462	500	515	503	501	516	503
Усього	5074	4781	5490	5692	5787	5721	5833	5909	5697

Продовж. дод. А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
м. Київ	1336	1316	1514	1520	1575	1561	1665	1687	1046
<i>Центральний регіон</i>									
Вінницька	755	697	807	852	839	825	781	784	747
Житомирська	565	533	612	612	644	645	648	651	581
Київська	756	725	846	902	935	990	1068	1099	680
Кіровоградська	564	513	578	577	577	573	533	531	489
Полтавська	707	665	759	776	765	751	664	677	632
Сумська	546	493	554	563	557	545	488	480	388
Черкаська	665	638	739	758	757	756	753	754	727
Чернігівська	418	373	419	441	457	473	456	449	242
Усього	4976	4637	5314	5481	5531	5558	5391	5425	4486
<i>Південний регіон</i>									
АР Крим	1031	824	–	–	–	–	–	–	–
Запорізька	822	737	835	843	845	860	847	868	567
Миколаївська	575	501	565	569	581	596	575	584	387
Одеська	1253	1166	1345	1376	1409	1431	1501	1508	1293
Херсонська	508	464	520	526	558	551	584	589	339
Усього	4189	3692	3265	3314	3393	3438	3507	3549	2586

SUMMARY

Semenenko Anna

RESEARCH OF THE KEY TRENDS OF THE PHARMACY RETAIL
SEGMENT AND ITS INFRASTRUCTURE

Department of Organization and Economics of Pharmacy

Scientific supervisor: Hala Liliia

Keywords: pharmaceutical market, pharmacy retail, pharmacy, medicines.

Introduction. Today, pharmacies as a component of the pharmaceutical supply system of the population play an important role in society, as they are directly involved in the satisfaction of the physical and socio-economic availability of medicines for consumers, ensuring their quality, efficiency and safety, which is an integral element of the state health care policy of Ukraine. Pharmacy retail in Ukraine is fragmented and is the least consolidated among European countries.

Aim. Conducting an analysis of trends in the development of pharmacy retail of the domestic pharmaceutical market over the years.

Materials and methods. Research objects: information from the syndicated database "Axioma" and the analytical system of market research "PharmXplorer" of the company "Proxima Research"; domestic pharmaceutical market; data from literary sources on the subject of the study. The methods used: content analysis, comparative-analytical, graphic, mathematical processing, data systematization and generalization.

Results. The pharmaceutical market of Ukraine appears as an integrated socio-economic system, which over the years demonstrates the active development of individual components and segments. This confirms the growth of demand among the population for pharmaceutical products, the improvement of the product range, and the development of pharmacy chains.

It is proven that the war significantly affected the domestic pharmacy infrastructure, however, in the liberated territories, the recovery of pharmacy retail continues, and the number of pharmacies is slowly increasing.

According to the results of the research of retail sales by components of the "pharmacy basket" and the market as a whole over a ten-year period, it should be noted that the domestic pharmaceutical market is actively developing, showing an annual increase in monetary and physical equivalent. However, in natural terms, as a result of the war unleashed by Russia, during 2022-2023, there was a significant decrease in sales volumes (up to 30% on average). At the same time, a decrease in monetary terms was observed in 2022, followed by an increase in sales volumes in 2023, but due to the devaluation of the national currency.

According to the results of the study of the categories of goods of the "pharmacy basket", the advantage in the natural terms of foreign-made goods on the market was established. In monetary terms, an insignificant increase in the share of foreign goods for some categories (medical products), or in the range of 3-5% for cosmetics and dietary supplements, should be highlighted, but in general, over the past 5 years, the share of goods of domestic and foreign origin in the market as a whole has remained practically unchanged. In the general structure of the sale of goods of the "pharmacy basket", it should be noted the growth of the specific weight of dietary supplements both in monetary and in natural terms, the gradual increase in the share of prescription drugs on the market (2023: 44.6% in natural units and 62.4% - in monetary equivalent), as well as a decrease in the weight of foreign-made drugs in monetary terms and an increase in natural terms.

Conclusions. The conducted research makes it possible to highlight the following trends in the development of pharmacies in Ukraine: the relative stability of the number of pharmacies over the last decade, except for the years associated with the coronavirus infection, and later the full-scale aggression of Russia; reduction of the specific weight of communal pharmacies and those engaged in the extemporaneous production of drugs. However, today pharmacies in Ukraine continue to fulfill their social function under martial law.